

5. Zeus'un kızı varis Athena, Hera'nın oğlu Hephaistos, ve Zeus'un doğudan gelen güneşle ayı Apollon ve Artemis

ATHENA:

Athena kurnazlık perisi Metis'in Zeus'tan olma ama Zeus'un vücudundan doğma kızıdır ve erkek tanrının yönettiği bir Panteonun kadın varisidir. Daha önce belirtildiği gibi bu ana tanrıçaların sözünün geçtiği Minos mirası üzerine oturmuş bir Miken toplumu için şaşılacak bir şey değildir. Özellikle Demir çağında Hellas'tan hızla yoğun şekilde Doğu Ege ve Akdeniz'de girilen kolonizasyon batılı bir Ana tanrıçanın da Doğu'ya birlikte taşınmasını gündeme getirmiştir. Pantheion'da birçok tanrı yapısında hala doğayla bağlantılı öğelerini taşıırken Athena tamamen orta Hellas'ın yayılması siyasetini ifade eden politik bir figür olarak karşımıza çıkar. Öyle ki akıllı savaş ve mücadelenin tanrıçası olarak anılır ve tabi ki İÖ. 7. yüzyıldan itibaren Hellas ölçeğinde imparatorluk olma yolunda baskılara başlayan Atina'nın da gücünün ve yayılmacılığının ana simgesi, dolayısıyla Atina devletinin baş tanrısıdır.

Yenilmezliğin simgesi olduğu için bu vasfı bakirelikle ifade edilir, üvey kardeşi Hephaistos ona gümüşten silahlar yaparken sarkıntılık etmekten de geri kalmaz. Hephaistos, tanrıçayı ele geçirememekle birlikte ondan akan döller topraktan karmaşa ve savaş çıkartan cinler yani Atinalıların Peloponnesos Savaşlarında karşı müttefik olan hain Hellas halkları doğar.

Atina'nın baş tanrıçası Athena Hellas içinden başlayan Atina emperyalizminin en görkemli ve en çok kullanılan sembolüdür. Tanrıçayı sürekli ön planda tutmak adına öncelikle Atina'da Akropoliste yüzyıllarca yenilenen ve eklene tapınak ve kutsal alanlar yapılmakla birlikte Atina kolonistlerinin eriştiği hemen her yerde de tanrıçaya tapınaklar inşa edilmiştir ki bu tabi merkez Atina'nın gönderdiği halkları bir arada tutma ve boyunduruk altına aldıklarını da bastırma şeklidir. Ancak her ne kadar Atina gücü Ege havzasında Geometrik dönemden beri hızla yayılıp ön plana çıksa da. Atinalı kolonistlerin gittikleri yerlerde yerli halklarla uzlaşma zorunluluğu tanrıçanın niteliklerini de özellikle Anadolu kıyılarında değiştirmiştir. Athena burada yer yer denizcilerin tanrısı ki Odysseia'da yaptıklarından bol bol bahsedilir, yani kolonistlere yol gösteren tanrıçadır, bunun için deniz ve denizcilikle ilgilidir ve gemileri icat etmiştir. Üstelik Argonoutlarla Karadeniz'e değin açılmıştır, yani Atinalılar özellikle İÖ.7. yy'da da buralara değin emporiolarını yaymışlardır. Daha iç kısımlara giren Grek kolonistleri burada tanrıçaları Athena'yı artık denizle değil tarımla bağdaştırmak zorunda kalmışlar ve ona karasabanı, tırmığı ve boyunduruğu icat eden anlamında sıfatlar takmışlardır.

Şüphesiz bu Atina yayılmacılığının baş tanrısı Athena, Atina'nın Hellas'da oynadığı baş rol ve kurduğu Ege Batı Akdeniz kolonileriyle, buralardaki deniz ticareti ve kıtalar arası etnik bağlantısını canlı tutacak propagandada tabi ki en baskın araç olmuştur. Öyle ki Hellas'tan yayılan halklar Atina'nın önderliğinde Athena adına düzenlenen Olympiat oyunlarında bir araya getirilmiş ve burada ortak nasyon bilinçleri canlı tutulup yeni ideallerle işlenmiştir.

Hellasın siyasi, askeri ve kültürel açıdan önde gelen Atina'sının büyük ölçüde kontrolünde yayılan insanlar, zamanında Minos uygarlığının merkezi Girit'e yerleştiklerinde yani Akdeniz ticaretinin en lojistik üstünde kontrolü ele geçirdiklerinde beraberlerinde götürülen tanrıça Athena bu kez Girit kralının güzel dokumalar yapan kızı Arakhne'yi alt etmiş, onu bir örümceğe çevirerek dokuma ustalığının en yetkini olma unvanını üstüne almış. Yani

Atinalı tüccarlar Karia, Lydia, Suriye ve Mısır'dan gelen dokumaların toplanıp pazarlandığı üs Girit'de bu ticaret de hakim olmuşlar.

Athena'nın Atina devletinin baş tanrılığı için Poseidon'la giriştiği yarışta Atina halkının kendilerine zeytin ağacını hediye eden Athena'yı seçmesi, şüphesiz ilkçağda önemli sanayi bitkisi olan zeytin yetiştirme ve zeytin ürünlerinin ticaretinde Atina'nın ciddi rolünü vurgulamaktadır.

Yüzyıllar içinde Hellas kökenli halkların Akdeniz ve Ege havzasında yayılmasıyla geniş coğrafyalara ulaşan tanrıça Athena genel olarak, uzun elbisesinin üzerine giydiği zırhı, elinde kalkan ve mızrağı, tüm bunların üzerinde kesik Medusa başı ve yanında bilgeliğini temsil eden kutsal hayvanı baykuşuyla tasvir edilir.

HEPHAİSTOS:

Athena Zeus'un vücudundan olmayken ona koşut olarak eşi Hera büyükannesi Gaia misali kendinden Hephaistos'u çoğaltır. Ancak bu hırslı kadının çocuğu eşi aynı zamanda baş rakibi Zeus'un kızı denli parlak bir çocuk değildir. Kendi çocuğunu utanıp Olympos'tan aşağıya iter ve çocuk topal kalır. Denize yuvarlanan çocuk sualtı perilerinden Akhilleus'un annesi Thetis tarafından büyütülür. Deniz altında Naksoslu maden ustalarının yanına çıkar verilen tanrı Lemnos adasında karaya çıkar. Tanrı hikayelerde ada kökenli gösterilmekle birlikte Traklar'a özgü külahlı tasvir edilip madenlerin tanrısı olması Thrak kabileleriyle olan ilişkiler adına ipucu sunuyor ve bu tanrı da her ne kadar Grek pantheonunun için de yer olsa da Ares gibi sürekli aşağılanıp hor görülen gruptadır Hatta öyle ki güzellik kavramının karşısı çirkinlik kavramı bile bu tanrı üzerinde hikayeleştirilmiş. Hephaistos Aphrodite olarak bilinen güzellik ve aşk tanrıçasıyla evlendirilir. Ancak çok geçmeden zaten kendisinden kurtulmak isteyen Aphrodite onu kaba kuvvet kıyım ve savaşın tanrısı ancak yakışıklı Ares ile aldatır. Bunu öğrenen Hephaistos onları basar ve bununla da kalmayıp bunu diğer tüm tanrılara ifşa eder. Hikaye ayrıntılarını henüz çok da iyi bilmediğimiz Thrak ve Hellas yerleşik halkları arasındaki mücadele, müttefiklik, ihanet ve akrabalık ilişkilerine ilişkin ip uçları barındırmaktadır.

Tanrı Akhilleus'a silahlara üreterek Hellaslı boylar yanında Troia savaşında da taraf olmuş, yani demir çağının bu madeni işlemesiyle en önemli simgelerinden biri olmuştur. Tüm tanrıların silahlarını, maden eşyalarını hatta mücevherlerini bile o üretir. Tanrı Thrak kökenli görünmesine rağmen Grekler'in ondan vaz geçememesi hatta akraba ve tanrı ilan etmesi şüphesiz Thraklar'ın kontrolünde olan madenler ve onların tekelindeki metal silah üretimiyle, zanaatkarlıkla ilgilidir. İÖ. 5. yy'a gelindiğinde, Perikles Dönemi'nde, Atina'da Hephaistos adına Dor düzenli büyük bir tapınak inşa edilmiştir, ki bu dönem Persler'le yoğun çarpışmaların yapıldığı ve artık Peloponnesos Savaşı gibi bir iç savaşın arifesinde Hellas'ta en çok silahın kullanıldığı dönemdir.

Hephaistos ikonografisinde sakallı yıpranmış ve topal bir insan olarak tasvir edilir üzerinde çoğunlukla iş önlüğü başında Thrak konik külahlı ve elinde çekiçe örsü vardır.

ARTEMİS:

Zeus resmi eşi Hera varken, yayılan Grek boylarıyla beraber girilen yeni kıtalar ve yeni topraklardan bir çok yerel tanrıçayı kendine metres yapar. Öyle ki her ne kadar hikayelerde kasti olarak kronolojik bir dizin yoksa da tarihi olaylar bunların nelere karşılık geldiğini bize göstermekte ve irdelendiğinde bunların detayları hakkında ip uçları sunmaktadır. Zeus bu kez

de “Lat” yani güney Mezopotamya’nın önemli ana tanrıçalarından birini ağına düşürmüştür. Grekler’de Leto’ya dönüşecek olan Lat, toprağın taşın ta kendisidir. Ancak kendi propagandalarına göre artık tüm coğrafyalar Grek’tir ve bu tanrıçanın eski statüsü ve yurdu da yoktur. Hikayede Leto, Zeus’tan hamiledir ve bunu öğrenen Hera onu doğumdan mahrum bırakır. Doğulu tanrıça kendini bir şekilde Ege’de bulur ve Delos adasında doğum yapar. Bu doğumda Zeus’a iki çocuk yani ikiz verir. Bu çocuklar ki Güneş-Ay, gündüz-gece ve tabii ki doğu ve batı dünyalarıdır yani Artemis-Apollon. Zeus’un soyu yani onun çocukları artık geniş coğrafyalara yayılmışlardır.

İkizler içinde kız olan Artemis olarak adlandırılır. Tanrıça taşın toprağın sembolü annesi, doğulu Ana tanrıça Leto’dan aldığı şekliyle, Doğu’da ta İştar’dan beri süregelen bazı nitelikleri Grek Pantheonuna taşır. Örneğin doğadaki tüm vahşi hayvanların yöneticisi ve onların gücünü kendine katmış bir kadındır. Bu yönüyle en erken dönemlerde hayvan görünümlü daha çok eril tanrıların gücünü kırarak yerleşik düzenle bir süre için anaerkil yapıyı oturmuş ana tanrıça, doğanın hakimesi olarak her zaman saygı görmüş. Anadolu’da Kubaba, Hapat, Mezopotamya’da kısmen İştar, Astarte ve Girit’te Rea, birçok yönleriyle Demir çağı sonrası bu coğrafyalarda Artemis’e dönüşür. Tüm bunlarda olduğu gibi Artemis’in de iki elinde vahşi hayvanları tuttuğu, doğanın hakimesi “Pothniatheoron” tasvirleri vardır.

Artemis’in dönüşümleri Anadolu’da kademe kademe izlenir. Özellikle Tanrıça, Ephesos Artemis heykelinin de yansıttığı üçlü temel vasfı; kadınlık, bakirelik ve annelik taşır. Yani doğurganlık gücüyle bereketin sembolü- kadın, yenilmez- bakire, ancak bakire olduğu halde doğadaki doğum mucizesini yöneten, insanların-hayvanların doğum ölüm devinimini, mevsim döngüleri düzenleyen evrenin anasıdır.

Artemis gecelerin tanrıçası olarak vasıflandırılmasının kapsamında Ay tanrıçasıdır ve ayın hareketleri dünyadaki iklim dolayısıyla tarım takvimini belirler, yani mevsimler ve tarımla ilgisinden dolayı bereket tanrıçasıdır. Diğer taraftan bu yenilmez bakire hikayelerinde kendine aşık olan ve yavaşan erkekleri ve ihanet eden kadınları gökte isimlerini taşıyacak olan yıldızlara çevirerek ortadan kaldırır, yani gökyüzünün dolayısıyla mevsim döngüsünün düzenini sağlar.

Diğer taraftan Artemis annesi Leto’dan kendi doğmuş ve kardeşinin doğumuna da yardım etmiştir. Birçok doğum hikayesinde ise yeni doğum yapan kadınların ve ölmesine o karar vermiştir, bazen onlara yardım etmiş bazen de al bastırıp ani canlarını almıştır. Anadolu geleneğinde inanılan gizemli kadın figürü Umay gibidir. Ayrıca kendisine itaat etmeyen Anadolu Niobe gibi anaların evlatlarını ellerinden alan acımasız bir karakterdir.

Tanrıça vahşi bir kadındır ama aynı zamanda doğadaki birçok varlığın annesi sayılmasına rağmen yenilmez bakiredir yani bunları o doğurmamıştır ama yine de annesidir! Yani kendini çoğaltabilen anaerkil güce koşut hatta baş tanrı olmaya aday ona rakip bir karakter! Artemis kimliğinde de görülen bakire anne çelişkisi doğu ve batı mitolojilerinde binyıllarca sürececek bir anlayışın simgesidir ve hikayeler incelendiğinde bazı ayrıntılar daha iyi anlaşılır. Tanrıçanın Batıdaki karakteri bu niteliği üzerinden geliştirilmiştir. Özellikle bu durum Sparta ve Hellas’ın daha batısına gidildiğinde Grek soylu halkların Keltler ve ataları başta olmak üzere Orta Avrupa ve Baltık ülkelerindeki başka soylarla etkileşimi sonucudur.

Avrupa’da karşımıza çıkan Artemis karakteri gece avlanan vahşi bir avcıdır, onun için ikonografisinde yoğun olarak, özellikle kuzey ve Orta Avrupa coğrafyasının başlıca hayvanı geyik yer alır ve onunla ilgili birçok hikayesi vardır. Yine geceleri avlanan bu avcı kadın Ay-

yani karanlıktaki gizemlerin tanrıçası, hatta Batı evrenini büyük ölçüde yöneten ezoterik bir kraliçedir. Öyle ki Sparta Kralı Amphisthenes ilkin iki oğlu Iphigenia'nın Tauristen yanında götürürken kaybolan heykelini bulur ama bu büyülü heykelin etkisiyle kendilerinden geçer vücutlarını bu aşkla parçalamaya başlarlar. Sonuçta kendilerine haz veren bu yoksunluk hissini tattıran tanrıçaya tapınmaya ve müritler toplamaya girişirler. Kısa sürede yayılan bu inanç birçok Spartalı erkeğin yılın belli günleri kendilerini kan çıkana kadar kırbaçladıkları bu ayini yapmak için toplanmalarına varır.

Batı'daki Artemis kültü, Ortaçağda cadı avı, İngiltere'de kutsal kraliçeler soyu, büyücü Merlin hikayeleri ve aktüel kutsal kase efsanesine varan şekliyle, özellikle tek tanrılı dinler döneminde mücadeleye girilen pagan kökenli tarikatların öğretilerinde yer alır. Yani bu kült çok sayıda feodal yapı ve kozmopolit halk barındıran orta Avrupa'da en erken dönemden beri Roma başta olmak üzere büyük politik yapılara başkaldıracak gizli cemaat organizasyonlarının kökeninde de bulunmaktadır. Bu nedenle Batı'da Roma imparatorluğu döneminde bile şiddetle yasaklanan gizem dinlerinden bir olmuş, ancak yeraltı siyasi organizasyonu haline gelmiştir. Tıpkı benzer örnekleri Mısır'da Athenaton, çok geçmeden Güney ve Güneydoğu Anadolu'yla Mezopotamya'da dönüştüğü Miras kültürlerinde olduğu gibi.

Tanrıça ikonografisinde kısa elbiseler giyen hareket halinde, sırtında sadak, elinde ok ve yayı, ayaklarında ekleriyle çizme vari sandaletleri, bazen başında hilal olan tacı ve yanında geyikleri, yırtıcı hayvanlarıyla tasvir edilmiştir.

APOLLON:

Zeus'un yasak aşkı doğulu Leto'dan olma oğlu, ikizlerden Apollon ise güneşin ışığın tanrısıdır. Apollon karakteri içinde de annesinden aldığı bazı yeryüzü öğeleri, sularla bağlantılı gizem ve bilicilik, insanların yaşamını değiştiren şifacılık ve harmoniyi temsil eden müzisyenlik vardır.

Yakışıklı genç erkek olarak anılan ve tüm tasvirlerinde altın oranın simgesi olarak işlenmiş tanrı doğadaki birçok ağaca hikayeleriyle isim vermiştir. Bunlardan en bilineni Theselyalı Daphne ile hikayesidir. Apollon'un sevgisine karşılık vermeyen güzel kız kaçarken Zeus'a yalvarmaları sonucu Apollon'un ellerinde Defne ağacına dönüşmüştür, yine servi ağacı da tanrının benzer bir aşk hikayesinin sonucudur. Diğer taraftan Batı Anadolu'daki birçok devletin kurucusunun Apollon soyundan olduğu efsanelerde geçer hatta bizzat Miletos ve Mopsos Apollon'un çocuklarıdır. Soy propagandaları, bölgesel güçte etkin rol oynadığı içindir ki Miletos'a bağlı ünlü kutsal merkez Didyma'da bölgesel bir Apollon kült merkezi kurulmuş ve Hellenistik dönemde bitirilemese de üzerine büyük bir tapınak inşa edilmiştir.

Apollon kült merkezleri aynı zamanda birer bilicilik merkezi olarak işlev görmüşlerdir ve bu biliciliğin kaynağı su kehanetleridir. Klaros ve Erythrai'daki Apollon kült merkezleri bunun fikir veren örnekleridir. Her iki merkez de suyla bağlantılıdır. Diğer taraftan Troia savaşının başlangıç ve sürecinde sık sık karşımıza çıkan Apollon yine ada kökenli Tenedos'un kralı ve kendisine saygısızlık yapan Akhaların askerlerine vebayı salan bir ilahdır. Bundan ders alan insan soyu ise yine çareyi tanrıyı memnun etmek adına ona sunak ve tapınaklar inşa etmekte bulmuş ve burada Apollon'u fareli ya da fare kovan Apollon Smintheus olarak adlandırmıştır. Çanakkale Khyrise ve Hamaksitos yakınlarında Hellenistik dönemde inşa edilmiş ünlü mimar Hermogenes'e ait tapınağın, şimdi bulunduğu yer ya da yakın çevresinde şüphesi erken katları vardır.

İkonografisinde elinde lirle tasvir edilip doğanın harmonisini simgeleyen tanrının, Anadolu başta olmak üzere birçok coğrafyada da sözde katıldığı ya da hakem olduğu müzik yarışması hikayesiyle, kültürünün nereye kadar uzandığı anlaşılır. Öyle ki Phryig kralı Midas'ın hakem yaptığı sonra da eşek kulaklarıyla cezalandırıldığı Pan ile olan hikayesinde kendi harmonisini direnmelere karşın kabul ettirir. Bu Aeol boylarının Phrigler'e karşı baskısıdır aslında.

Apollon'u zaman zaman Zeus'a başkaldırırken görürüz. Tanrı, Asklepios adında tanrı soylu bir oğulla insanların yandaşlığını kazanmaya girişir, ancak Asklepios ölümlüleri tedavi edip ölümsüzlük yolunda adımlar attırınca Zeus torununu şimşekleriyle yok eder. Ondan geriye yetiştirdiği insan hekim Hippokrates kalır. Anadolulular bu adı ve işlevi örneğin Pergamon'da ünlü Aslepiyon adı verilen kutsal terapi tıp merkezinde yaşatırlar. Bu hikayelerin tarihsel arka planında Ege dünyasındaki güç savaşı vardır. Batı Anadolu'da bu denli yaygın olan kült ve tabi bunun altında toplanan halklar şüphesiz Ege'deki ekonomik ve siyasi hakimiyet için Hellas özellikle rekabet halindeydiler. Özellikle Attika Delos Deniz Birliğinin kendi içindeki işleyişi ve değişim süreçleri incelenirse yorum daha iyi anlaşılabilir.

İkonografisinde tanrı yakışıklı genç bir erkek olarak, başında defneden tacı, elinde ok ve yayı, yanında yunus, fare ve kardeşinden aldığı geyik ve kurtla tasvir edilir.